

Л.В. Ящук
(Житомир)

СУФІКСАЛЬНІ ВАРІАНТИ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЧОЛОВІЧИХ ІМЕН ЖИТОМИРЩИНИ XVI–XVII СТ.

Власні особові імена людей були предметом дослідження багатьох мовознавців. В Україні вивченню цієї антропонімійної категорії найбільше уваги приділяли Л.Л. Гумецька, М.О. Демчук, І.М. Желізняк, Р.Й. Керста, Р.І. Осташ, І.Д. Сухомлин, М.Л. Худаш, П.П. Чучка та ін.

Із християнізацією з Візантії на Русь в обіг увійшло понад 300 (із кількох тисяч) канонізованих, тобто узаконених церквою й записаних у святці, імен грецького, латинського та староеврейського походження, з яких лише кілька десятків стали вживаними. Асемантичність та індивідуалізуюче призначення християнських імен сприяли перенесенню на них усіх способів східнослов'янського словотвору, майже кожне базове ім'я (а популярні передусім) швидко «обросло» багатьма похідними¹.

Словотворення варіантів імен на Житомирщині XVI–XVII ст., як і на інших теренах України цього періоду², здійснювалося регресивним (усічувальним, регресивно-безсуфіксальним), регресивно-суфіксальним (усічувально-суфіксальним) та суфіксальним способами. Досліджуваний антропонімікон містить значну кількість суфіксальних дериватів християнських чоловічих імен. Варіанти власних особових імен із найпродуктивнішим суфіксом *-ко* й похідні від них прізвищеві назви вже були предметом нашого спеціального дослідження*.

* Суфікс *-к(о)* в антропонімах Житомирщини XVI–XVII ст. // Філологічний вісник Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини: Зб. наук. праць / Гол. ред. Л.М. Полюга. Умань, 2011. С. 331–341.

Мета пропонованої розвідки — схарактеризувати наявні в пам'ятках Житомирщини XVI—XVII ст. інші суфіксальні деривати чоловічих християнських імен і прізвищеві назви (далі — ПН), похідні від них; визначити продуктивність суфіксів і частоту вживання суфіксальних варіантів в іменнику нижчих і привілейованих соціальних груп.

Специфіка суфіксального творення варіантів власних особових імен, як зазначає П.П. Чучка, полягає, по-перше, у самому інвентарі суфіксів: поряд із суфіксами для творення апелятивів часто використовують специфічні іменні суфікси; по-друге, іменні суфікси можуть приєднуватися як до повних імен, так і до їхніх усічених варіантів; по-третє, емоційна характеристика суфіксальних утворень досить швидко «вивірюється»³.

У чоловічому іменнику нижчих верств населення Житомирщини XVI—XVII ст., який містить 590 імен християнського походження, виявлено 31 дериват із суфіксом *-ець*, що становить 5,25 %, а в іменнику шляхти лише 1 — паничем *Фило(н)цо(м)*, 1583 р. (АЖМУ 45) із 275 (0,36 %), пор.: із формантом *-к(о)* зафіксовано відповідно 140 : 25 імен, що становить 23,73 % : 9,1 %.

Формант *-ець*, який генетично пов'язаний з основами на *-й* (на праслов'янському ґрунті відбулася зміна *k* на *s* унаслідок третьої палаталізації)⁴, поєднується з повними іменами: *А(в)ра(м)ца*, 1590 р. (АЖГУ 1, 66) (Зн. в.); *Шве(ц) Адаме(ц)*, 1609 р. (ДМВН 130); *Га(в)ри(л)ца*, Миха(и)ла Савичо(в), 1587 р. (ЖК 1, 295); у *Ива(н)ца* у Бе(р)дниче(н)ка, 1587 р. (там само 271), *Jwanec* Prockiewicz, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 148), *Jwanec* Maniukowicz, 1552 р. (там само 149); *Łukaneć* prychoży, 1552 р. (там само 150), пор. *Я(ц)ко Лукъяне(ц)*, 1609 р. (ДМВН 131); *Ма(т)фе(и)ца*, 1590 р. (АЖГУ 1, 76) (Зн. в.); *Минець*, 1583 р. (АЖМУ 54); *Миха(л)ца* (Зн. в.), 1584 р. (там само 125), *Michalec*, 1651 р. (АЮЗР VII/1, 467); *Наумець* Личикъ, 1649 р. (Р 195); у *Оси(н)ца*, 1585 р. (ЖК 1, 82); *Pawełec* Jlich, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 149); у *Рома(н)ца*, 1606 р. (ЖК 4, 330 зв.); *Степанець*, 1587 р. (ЖК 1, 279 зв.); *Федоре(ц)*, 1606 р. (ЖК 4, 302 зв.); *Якиме(ц)* Лысы(и), 1609 р. (ДМВН 130); *Яковца* Хоме(н)ка, 1650 р. (ЖК 13, 387 зв.) / на Хоме(н)ка на *Яковца*, 1650 р. (там само 400). У пам'ятках XVI ст. — 77 повних форм християнських імен із суфіксом *-ець*⁵.

Нерідко цей афікс додається до скороченої основи імен: *Антонца*, 1618 р. (АЮЗР III/1, 244); пінъ *Wasyleć* Pasynkowicz, 1552 р. (АЮЗР

VII/1, 149); *Га(н)ца* Нелата, 1606 р. (ЖК 4, 394). Припускаємо, що: 1. Це суфіксальний дериват від варіанта *Гань* < а) усічення імені [А]га-[фо]нъ, пор. жін. *Ганя*, *Ганька*, *Ганюта* і под. < *Агафія* (Трійняк 20), б) усічення імен *Га[лактио]нъ*, *Га[лио]нъ*; 2. Це усічено-суфіксальний дериват від імен на зразок [А]га[питъ], [А]га[фангел], утворений за допомогою однофонежного суфікса -н- / -н'- і суфікса -ець; а ще пор. у словнику І.І. Трійняка варіант *Ганько* < *Євгеній* (Трійняк 118); *Гна(т)-ца* Сне(ж)кевича, 1586 р. (ЖК 1, 160); у *Зи(н)ца*, 1584 р. (АЖМУ 111), *Зънецъ* Зънъченько, 1649 р. (Р 194), пор. *Зънь* (Осташ 514) < *Зиновий* (Керста 112) або *Зенон* (Трійняк 138–139), пор. Курило *Зенцевичъ*, 1595 р. (АЮЗР VI/1, 248); *Макаре(ц)* Кушне(р) с Овручо(г)[о], 1586 р. (ЖК 1, 212 зв.), пор. Данила *Макарца*, 1618 р. (АЮЗР III/1, 262); Дуброва *Ма(р)тин(е)ц*, 1609 р. (ДМВН 130); *Ѡста(н)ц(о)мъ* га(и)дукомъ, 1585 р. (ЖК 1, 85 зв.); *Пане(ц)* Бе(д)че(н)ко, 1587 р. (там само 305 зв.) — а) суфіксальне утворення від *Пань* < [Ѡ]панъ, *Пан[асъ]*, *Панъ[телъй]*, *Пан[телеймон]* (Осташ 16, 419); б) усічено-суфіксальний дериват від *Па[вло]* + однофонежний суфікс -н- / -н'- і суфікс -ець; *Па(р)хомца*, 1611 р. (АЖГУ 212) (Зн. в.); *Са(н)ца* Зарубу, 1588 р. (ЖК 1, 365 зв.), пор. варіанти *Сань*, *Санько*, *Саньо*, *Саньок*, *Саньчик* < *Олександр* (Трійняк 262); *Tarasiec* Niebotkowicz, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 60); у *Фа(л)ца*, 1590 р. (АЖГУ 1, 62), пор. ім'я *Фа(л)ко*, яке Р.І. Осташ і Л.Р. Осташ тлумачать: а) як утворення від *Фал*; б) як усічено-суфіксальний дериват від *Фалалей*; в) як усічено-суфіксальний дериват від імені [А]фал; г) як фонетичний варіант українського розмовного особового імені *Хвалько* < *Хвалимиръ*, *Хвалиславъ* (Осташ 21, 239); *Феде(ц)* Томилови(ч), 1586 р. (ЖК 1, 145 зв.).

Іноді формант -ець приєднано до усічено-суфіксальних варіантів імен: «з *Гри(н)ца* Ковале(н)ковою нивою», 1605 р. (ЖК 4, 75), пор. Макара *Гри(н)цевича*, 1584 р. (АЖМУ 115); *Занъца* Полесченька, 1611 р. (АЖГУ 87) < *Занъ* < *Захария* (Керста 112), пор. Ко(р)нъй *Занецъ*, 1649 р. (Р 195); у *Про(н)ца* Ша(х)ты, 1584 р. (АЖМУ 112), *Proniec* Suchotycz, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 60), пор. варіанти *Пронь*, *Пронько*, *Проник*, *Проньо* тощо < *Прокіп* (Трійняк 305). Найпоширеніші варіанти із суфіксом -ець — *Иванець* (10 носіїв), *Гринецъ* (7), інші вживаються рідше.

Суфікс -икъ — типовий спільнослов'янський формант, основна функція якого демінутивна⁶, — історично пов'язаний з індоєвропейськими основами на -ī- > *-ī-kō-s⁷. Його засвідчено в 16 варіантах

імен Житомирщини XVI–XVII ст., які називають лише простолюдинів (2,7 %). Приєднується цей формант частіше до усічено-суфіксальних та усічених іменних варіантів: *Грици(к)* Ги(н)ко, 1609 р. (ДМВН 130); *Дацикови* Хаєвому, 1650 р. (ЖК 13, 454 зв.), пор. *Даць* (Осташ 514) < *Дасий*, яке з XVIII ст. починає співвідноситися з *Данило*, *Богдан*, *Йордан*, *Давид* (Чучка 187); *Луцика* Ма(к)сима(н)ка, 1643 р. (ЖК 10, 280), «*Луцикъ*, Гаврило Горє(и)ченята», 1618 р. (ЖК 7, 683) < *Лука* (Керста 118) або *Лукянъ*, пор. *Луцько* (Грінченко 4, 555) і ПН: Назара *Луцьковича*, 1587 р. (ЖК 1, 218); *Мици(к)* Ива(н), 1609 р. (ДМВН 130), пор. *Ми(ц)* Бере(з)ни(ц)ки(и), 1609 р. (там само 131) — це ім'я в українців співвідноситься з іменами *Михайло* та *Микола* (Чучка 387); у *Процика*, 1650 р. (ЖК 13, 329 зв.), *Процика* Дудьченъка, 1647 р. (ЖК 12, 65) < *Прокотъ* або *Прохоръ* (Чучка 470), пор. Нико(н) *Проци(к)*, 1609 р. (ДМВН 130); *Яцикови* Фуръчиновому зятєви, 1650 р. (ЖК 13, 454 зв.), *Яцика* Цехмистра, 1647 р. (ЖК 12, 56). Варіанти з початковим *Яц*-, на думку І.І. Трійняка, можуть походити від імен *Яків*, *Іван*, *Ян* (Трійняк 414). Сюди ж: «*Васика* и Фе(с)ка Коваловы(х) сыновъ», 1650 р. (ЖК 13, 387 зв.), пор. *Вас* (Осташ 513); *Дмитрика* Шевца, 1650 р. (ЖК 13, 197); Ма(р)ко(в) *Кипри(к)*, 1609 р. (ДМВН 130), пор. *Киприанъ* (Керста 116) та імена *Кипро*, *Кипря* (Трійняк 186); *Щгикови* Ма(н)дрыще, 1650 р. (ЖК 13, 599 зв.), пор. *Аггей* > *Ог[ей]* (Керста 103); *Супруникови*, 1650 р. (АЮЗР VI/1, 565) (Д. в.). Лише в складі прізвищевих назв трапляється словотвірний варіант *Авдик* < *Авдий* (Керста 102): Івана *А(в)диковича*, 1606 р. (ЖК 4, 343 зв.), Трушови *Авдиче(н)кови*, 1650 р. (ЖК 13, 551 зв.).

Зрідка твірною основою для цього типу суфіксальних утворень слугують повні християнські імена: у *Лаврика* у Сала, 1586 р. (ЖК 1, 138 зв.), пор. Се(н)ко *Ла(в)рико(в)*, 1609 р. (ДМВН 130); в *Павлика*, 1590 р. (АЖГУ 1, 61); *Пе(т)рика* Бо(н)дара, 1587 р. (ЖК 1, 269 зв.), пор. Грыцька *Петрыченяти*, 1618 р. (ЖК 7, 727). Суфіксальний дериват такого ж типу мотивує прізвищеву назву дволексемного іменування Микиту *Янниче(нъ)ка*, 1611 р. (АЖГУ 87) / Микити *Яниченъка*, 1611 р. (там само 93).

Переважну більшість імен із формантом *-икъ* зафіксовано в одиночному вживанні, за винятком варіантів *Луцикъ* (10 носіїв) і *Процикъ* (5).

У досліджуваному антропоніміконі наявний і полісуфіксальний формант *-ч-икъ*: *Андрейчика* Малого, 1618 р. (АЮЗР III/1, 243), у

Матейчика, 1618 р. (там само). У дволексемних патронічних формулах засвідчено імена з цим складним формантом у ролі другого додаткового ідентифікаційного компонента — прізвищевої назви: *Впана(с) Дєми(д)чикъ*, 1650 р. (ЖК 13, 399), Стефанови *Иєна(т)чикови*, 1650 р. (там само 600), Юску *Куприя(н)чику*, 1650 р. (там само 381 зв.), Іванови *Савъчикови*, 1650 р. (там само 455), Евхиму *Сємє(н)чику*, 1650 р. (там само 381 зв.).

Суфікс *-укъ* (*-’укъ*) найчастіше додається до усічених варіантів імен: *Васюко(м)* Безручкомъ, 1584 р. (АЖМУ 103); *Га(в)ру(к)* Громыка, 1586 р. (ЖК 1, 167) < *Гавро* або *Гавра* < *Гаврило* (Чучка 130); *Евсука*, 1587 р. (ЖК 1, 218) (Зн. в.) / *Евъсюка*, 1587 р. (там само 220) (Зн. в.) < *Євсєвій* (Трійняк 257), пор. *Ма(р)тина Е(в)сюкового*, 1647 р. (ЖК 12, 80 зв.); *Ко(с)тука* Пловака, 1647 р. (там само 63 зв.) і *Ко(с)тю(к)* *Ма(р)кови(ч)*, 1606 р. (ЖК 4, 320) < *Кость* < *Костянтин*, пор. *Гурино(м) Ко(с)туковичо(м)*, 1587 р. (ЖК 1, 264 зв.), *Ка(л)ко Ко(с)тю(к)*, 1609 р. (ДМВН 131), *Я(ц)ка Ко(с)тюковича*, 1587 р. (ЖК 1, 259 зв.), *Хведору Костюченьку*, 1643 р. (ЖК 10, 59); *Па(р)шука* Мицевича, 1606 р. (ЖК 4, 331 зв.) < *Парх-* / *Парш-* < *Парфений* (Керста 123), пор. «Максима, Романа, *Влекса(н)дра Па(р)шуковичо(в)* Белоши(ц)-ки(х)», 1606 р. (ЖК 4, 244); *Тасюкъ* Ушивє(н)ко, 1649 р. (Р 198) < *Та(с)* + *-’ук*. Р.І. Осташ подає цілу низку імен, які могли слугувати твірною основою для варіанта *Та(с)*: а) [*Wc*]та[нъ], *Та[расъ]* + однофонемний суфікс *-с*; б) синкопа від *Та[ра]съ*; в) усічення від імен [*Анас*]-*тас*[іу], [*Анас*]тас, [*Нас*]тас; г) афереза від [*Про*]тас; г) усічення від розмовних варіантів моделі [*Мики*]тасъ < *Микита*; д) афереза від [*С*]та(с) (Осташ 19, 163).

Зрідка цей формант приєднується до повних та усічено-суфіксальних імен: *Дашукомъ* Томашевичомъ, 1598 р. (ЖК 4, 1, 44 зв.) < від імен на *Да-* (*Дасъй, Давидъ, Данило*) (Чучка 187–188); *Лаврюка*, 1595 р. (АЮЗР VI/1, 247) (Зн. в.); с *Лешуком*, 1584 р. (АЖМУ 103) < *Леш-* < *Олександр* чи *Олексій* (пор. варіанти *Лешик, Лешко, Лешо*) (Трійняк 261, 264); також припускаємо, що твірною основою міг слугувати й усічено-суфіксальний дериват від імен з початковим *Ле-* (на зразок *Ле[онід], Ле[он], Ле[в]* і под.), утворений за допомогою однофонемного суфікса *-ш*; *Пасюка*, 1650 р. (ЖК 13, 328 зв.) (Зн. в.), пор. *Пасъ* (Осташ 515) < *Павло* (Керста 122, 135; Чучка 432), у словнику І.І. Трійняка засвідчено варіанти *Пася, Паська, Пасько* < *Панас* (Трійняк 283).

Деякі імена з формантом *-укъ / -'укъ* трапляються лише в складі прізвищевих назв: Демидъ *Павлюченько*, 1630 р. (ЖК 8, 680); Сахъна *Ясюка*, 1650 р. (ЖК 13, 400), Павелъ *Ясюченько*, 1649 р. (Р 194) < *Ясюк* < *Яс(ь)* < *Ян*, *Яків* (Трійняк 416).

Перераховані 14 варіантів імен з афіксом *-укъ / -'укъ* засвідчено в іменуванні представників соціальних низів (2,37 %), серед них найуживаніший *Костюк* (23 носії). Крім того, імена *Ко(с)тю(к)* і *Хецу(к)* вжиті і для ідентифікації шляхти: возний *Ко(с)тю(к)* Мочу(л)ски(и), 1595 р. (ЖК 4, 1, 8 зв.) / *Костентинъ* Мочулский, 1595 р. (АЮЗР VII/1, 253), «сыны два **В**нофърея Шваба Заста(в)ского, во(з)ного повету Кие(в)ского, *Хецу(к)* и Ёвхи(м)», 1586 р. (ЖК 1, 167), пор. *Фецца* **В**нише(н)ка, 1605 р. (ЖК 4, 149 зв.) < *Федоръ*, а також низку варіантів із твірною основою *Фец(ь)*: *Фецак*, *Фецик*, *Фецина*, *Фецко*, *Фецула*, *Фецура*, *Фецюк*, *Фецюх*, *Фецьо* тощо (Трійняк 376).

Суфікс *-к(а)* виявлено в 11 варіантах імен, носії яких простолюдини, що становить 1,86 %, і в 2 — шляхта. Цей формант приєднується до чоловічих імен на *-а*: *Заха(р)цы*, 1643 р. (ЖК 10, 268 зв.) (Д. в.), *Захаръки* Плужника, 1647 р. (ЖК 12, 62), пор. варіант із морфемою *-к(о)*: Бо(н)дара *Заха(р)ка*, 1611 р. (АЖГУ 149); у *Куземки*, 1650 р. (ЖК 13, 198), *Кузе(м)ка* Малы(и), 1609 р. (ДМВН 132); *Лучку*, 1605 р. (ЖК 4, 163 зв.) (Зн. в.), *Лу(ч)це* Го(р)деевичу, 1586 р. (ЖК 1, 215 зв.), пор. варіант *Лу(ч)ко*, 1605 р. (ЖК 4, 164 зв.) і ПН: **В**ни(с)ко *Лучъченько*, 1649 р. (Р 193); **В**на(н)це Душе(н)кови, 1650 р. (ЖК 13, 600); *Савъки* Коваля, 1643 р. (ЖК 10, 263), паном *Савъкою* Лукарєвъски(м), 1635 р. (АЖГУ 1, 188), пор. *Савко* прихожій, 1552 р. (АЮЗР VII/2, 183) і *Заха(р)и Са(в)че(н)ку*, 1611 р. (АЖГУ 200); *Хо(м)ка* Кова(л), 1649 р. (Р 194), пор. **В**ме(л)яна *Хо(м)чичъ*, 1583 р. (АЖМУ 49).

Афікс *-к(а)* поєднується з іншими суфіксами в складі імен, утворюючи полісуфіксальні форманти: Я(ц)кевича *Ко(с)тю(ш)ки*, 1678 р. (ОК 15, 18); *Хацы(н)ку*, 1605 р. (ЖК 4, 130), *Хацы(н)ка* Дроне(н)ко, 1605 р. (ЖК 4, 174 зв.), пор. *Хацына* (Осташ 516) < *Хаць*, а ще варіанти *Хаць*, *Хацько*, *Хацьук*, *Хацьюра* < *Михайло* (Трійняк 239). Найбільше утворень із цим формантом від імені *Сава* > *Савка* (28 фіксацій).

У групі формантів із компонентом *-ш* (*-ашъ*, *-ошъ*, *-ушъ*) найпоширеніший у сполученні з основами імен (повними й усіченими) суфікс *-ашъ*. Досліджувані пам'ятки фіксують 13 варіантів імен із цим формантом, носії яких простолюдини (2,2 %), і 10 варіантів — привілейовані особи (до речі, це один із найбільших словотвірних рядів

в іменнику вищих соціальних груп, що становить 3,64 %). 3-поміж них: пінъ *Гурия(ш)* Со(л)та(н), 1598 р. (ЖК 3, 7) / *Гу(р)яшу* Петровичу Со(л)тану, 1598 р. (там само 8); *Євлашъ*, 1586 р. (ЖК 1, 181 зв.) < *Євламний* (Керста 110; Трійняк 123); пану *Еремияшови* Тыши-Быко(в)скому, 1639 р. (ЖК 4, 1, 159 зв.) / панъ *Геремияшъ* Тыша-Быковъски(и), 1639 р. (там само 178); па(н) *Захария(ш)* Елови(ц)ки(и), 1606 р. (ЖК 4, 411 зв.) і *Захаряша* Ве(р)по(в)ско(го), 1605 р. (там само 109 зв.), пану *Заха(р)яшови* Кнегини(ц)кому, 1643 р. (ЖК 10, 76); *Иляшови* Животови, 1647 р. (ЖК 12, 88), панъ *И(л)яшъ* Ставе(ц)ки(и), 1586 р. (ЖК 1, 188 зв.), пор. Луцикъ *Иляше(н)ко*, 1649 р. (Р 194); *Klinasz Szewcow*, 1651 р. (АЮЗР VI/1, 577), пор. *Климови* Пинчуковому синові, 1650 р. (ЖК 13, 547); *Конаша* Ви(н)ника, 1586 р. (ЖК 1, 138 зв.) і панъ *Кунашъ* Сапега, 1606 р. (ЖК 4, 319 зв.), пор. у *Конона*, 1605 р. (ЖК 4, 183 зв.) і ПН: Томила *Кунашевича*, 1630 р. (ЖК 8, 675), Хве(с)кови *Кунаше(н)кови*, 1650 р. (ЖК 13, 600); возний *Лука(ш)* Болотови(ч), 1585 р. (ЖК 1, 86 зв.), *Лукаша* Но(з)чиньско(го), 1630 р. (ЖК 8, 675 зв.), пор. *Лука*, 1552 р. (АЮЗР VII/2, 8) і ПН: Петра *Лукашевича*, 1647 р. (ЖК 12, 80); «*Матияшо(м)* Каспе(р)ски(м), во(и)товичо(м) горошковски(м)», 1617 р. (ЖК 7, 54), «панове Себе(с)тия(н), *Матия(ш)*, Ко(р)ни(и) И(с)коро(с)ти(н)ские», 1606 р. (ЖК 4, 438) і *Матя(ш)* Па(р)фенови(ч), 1585 р. (ЖК 1, 86 зв.), пор. *Мате(и)* Ли(т)ви(н), 1586 р. (там само 180) і ПН: Лукашъ *Матяшенько*, 1649 р. (Р 198); *Микла(ш)* Подоле(ц)ки(и), 1586 р. (ЖК 1, 145 зв.); у *Петраша* Грабовика, 1647 р. (ЖК 12, 64), пор. Семена *Петраше(н)ка*, 1605 р. (ЖК 4, 149 зв.); пана *Томаша* Белецького, 1590 р. (ЖК 2, 9 зв.), *Томаша* Яси(н)ского, 1647 р. (ЖК 12, 80 зв.). На думку Р.І. Осташа, останній варіант може бути мотивований іменами *Том*а < *Фома* та *Том* < *Tom[islav]*, *Tom[imir]* і под., де *Том*- < *томити* 'мучити' (Осташ 19, 179–180), пор. *Томашеня*, 1650 р. (ЖК 13, 297 зв.), Дашукомъ *Томашевичомъ*, 1598 р. (ЖК 4, 1, 44 зв.) / Дашука *Тумашиовича*, 1595 р. (там само 22); у *Хведораши*, 1584 р. (АЖМУ 112). Найуживаніші в цій групі імен серед простолюдинів і шляхти варіанти *Лукашъ* (відповідно 20 : 20 носіїв), *Томашъ* (7 : 17), *Иляшъ* (10 : 1).

Суфікси *-ошъ*, *-ушъ* малопродуктивні в аналізованому чоловічому іменнику Житомирщини XVI–XVII ст. Ці форманти характеризуються меншою продуктивністю в XVI ст. на всій території України⁸.

Суфікс *-ошъ*: *Дорошови* Борисеньку, 1650 р. (ЖК 13, 381 зв.), пор. *Дорофея* економа, 1643 р. (ЖК 10, 280) і ПН: Дашька *Дороше(н)ка*

во(и)та, 1630 р. (ЖК 8, 692), Па(в)ла *Дорошовича*, 1586 р. (ЖК 1, 172); у *Е(р)моша*, 1606 р. (ЖК 4, 368 зв.), *Ярмошеви* Мелнику, 1618 р. (АЮЗР III/1, 243), пор. у *Е(р)молю*, 1618 р. (ЖК 7, 925), *Я(р)молу*, 1635 р. (АЖГУ 1, 161) (Зн. в.); пно(м) *Тимошо(м)* Дзе(р)би(ц)кимъ, 1606 р. (ЖК 4, 235 зв.), *Тымоша* Грыпе(н)ка, 1643 р. (ЖК 10, 140) < *Тимофѣй* або *Тимъ* (Осташ 19, 169), пор. А(н)тона *Тимошевича*, 1587 р. (ЖК 1, 258). Варіант *Тимошъ* – один із найуживаніших: 48 носіїв із середовища простолюдинів, що становить 0,82 % від усіх імен, пор. шляхта – 3 носії.

Суфікс -ушѣ: кн-за *Матуша* зе (З)баража Ворони(ц)кого, 1590 р. (АЖГУ 1, 44); пна *Миклуша* Кашпо(р)ского, 1605 р. (ДМВН 87); *Тимушъ* Ракове(ц), 1649 р. (Р 311) < *Тимофѣй* або *Тимъ* (Осташ 19, 171); *Якушъ*, 1649 р. (Р 194) < *Яків* або *Якуб* (Трійняк 414); «*Янушъ*, которы(и) ме(ш)кае(т) в Са(м)горо(д)ку», 1606 р. (ЖК 4, 290), «по(д)старости(и) ско(р)горо(д)ски(и) *Яну(ш)* Закровски(и)», 1605 р. (ЖК 4, 164 зв.). Найуживаніше в цій групі ім'я – *Янушъ* (12 носіїв серед шляхти).

Ще меншою продуктивністю на Житомирщині XVI–XVII ст. відзначаються суфікси -ай, -ей, -ак / -'ак, -окъ, -анъ, -ин(а), -инъ, -онъ / -онь, -унъ / -'унъ, -ур(а), -асъ, -исъ, -осъ, -усъ, -'ут(а), -ехъ, -ухъ / -'ухъ, -еишъ, -ишъ. Носії імен із цими формантами переважно представники нижчих верств населення.

Суфікси -ай, -ей: *Михай* Ду(д)ченъко, 1649 р. (Р 195); *Федея* Коваленька, 1609 р. (ДМВН 161), пор. *Василе(и)* Есифови(ч) Чере(в)-че(и), 1586 р. (ЖК 1, 194), «свеще(н)ни(к) покро(в)ски(и) *Григоре(и)* з Блудова», 1586 р. (там само 160 зв.).

Суфікси -ак / -'ак, -окъ: *Iowdak* Karmnego syn, 1651 р. (АЮЗР VII/1, 469) < *Євдокимъ*, пор. фонетичні варіанти цього імені в прізвищах *Євдак*, *Явдаченко* (Трійняк 121); у *Е(р)мака*, 1606 р. (ЖК 4, 368 зв.), *Е(р)макъ* Чо(р)ны(и), 1611 р. (АЖГУ 88) і *Е(р)мяка* Быша, 1605 р. (ЖК 4, 228) < *Єрмолай* (Керста 112), пор. Охрема *Е(р)маковича*, 1587 р. (ЖК 1, 246 зв.), Я(ц)ка *Е(р)маче(н)ка*, 1605 р. (ЖК 4, 228), Анъдрусови *Яръмаченькови*, 1647 р. (ЖК 12, 88); *Mitok* Wakulicz, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 149), пор. *Mitko* Szczerbinicz, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 149); «до двора *Пе(т)рокова* бондара», 1585 р. (ЖК 1, 111), пор. *Ѡни(с)ко* и *Бо(г)да(н) Петроко(в)ци*, 1606 р. (ЖК 4, 331 зв.); *Юрокъ*, 1630 р. (ЖК 8, 296).

Суфікс -ул(а): *Макула* Солони(н)ка, 1649 р. (Р 198) < очевидно, від імен із початковим *Мак-*: *Макаръ*, *Македонъ*, *Маковѣй*.

Суфікси *-ань*, *-ин(а)*, *-инь*, *-онь* / *-онь*, *-унь* / *-'унь*: *Лукань*, 1618 р. (АЮЗР III/1, 248); *Трухана*, 1595 р. (АЮЗР VI/1, 251) (Зн. в.) – усічено-суфіксальний дериват від імені *Трухим* < *Трохим* або фонетичний варіант імен *Трофан* чи *Трифон* (Осташ 19, 189). На думку П.П. Чучки, це утворення від *Митрофан* (Чучка 560), пор. *Semen Truchań*, 1683 р. (АЮЗР VII/1, 512), Трошгькови *Труханови*, 1650 р. (ЖК 13, 336); *Устияна* Чоботара, 1587 р. (ЖК 1, 257 зв.), пана *W(c)тафияна* Халєцько(го), 1635 р. (АЖГУ 1, 145), пїно(в) *Миха(и)ла* и *Устимана* Кевличо(в) Бражи(н)ски(х), 1598 р. (ЖК 4, 1, 37 зв.); *Пацину* Витко(в)ско(го), 1605 р. (ЖК 4, 79) < *Паць* < *Павло*, *Пахомій*, *Пантелеймон*, *Іпатій* (Чучка 434); *Процина*, 1598 р. (ЖК 3, 14); пана *Викътори-на* Рапъшъти(н)ского, 1650 р. (ЖК 13, 418 зв.); *Саву(н)* Бець, 1649 р. (Р 198); *Сезюнъ* Кузмичъ, 1595 р. (АЮЗР VI/1, 252) – *Созонтъ* (Керста 126). Лише в складі прізвищевих назв виявлено імена *Васянъ*, *Мартиянь*, *Влашинъ*, *Сачина*: *Миха(и)ла Ва(с)яновича*, 1611 р. (АЖГУ 38); *Денисомъ Мартіяновичомъ*, 1598 р. (ЖК 3, 16 зв.) < *Март[ip]ий* (Керста 119), Ку(з)мы *Влаши(но)вича*, 1587 р. (ЖК 1, 257 зв.) < *Влашинъ* < *Власъ* < *Власий* або < етн. *влашин* (у “Реєстрі ...” зафіксовано 5 імен *Улашинъ* (Осташ 516)); *Малко Сачиничъ*, 1595 р. (АЮЗР VI/1, 252) < *Сачина* < *Сак* < *Исаакій* (Керста 115).

Суфікс *-ур(а)*: *Мисура* Левко, 1618 р. (АЮЗР III/1, 249).

Суфікси *-асъ*, *-исъ*, *-осъ*, *-усъ* / *-усь*: *Томаса*, 1590 р. (АЖГУ 1, 67) (Зн. в.), па(н) *Тома(с)* Доброста(и)ски(и), 1587 р. (ЖК 1, 295 зв.); *Гаврыся* Шарька 1647 р. (ЖК 12, 65 зв.); пїна *Матыса* Хмарича, 1586 р. (ЖК 1, 183 зв.), шляхе(т)ны(и) *Мати(с)* Сули(к), 1611 р. (АЖГУ 322) / *Мату(с)* Суликъ, 1618 р. (ЖК 7, 790), пор. шляхе(т)ны(и) Федо(р) *Матысови(ч)*, 1630 р. (ЖК 8, 503), Германа *Матусевича*, 1643 р. (ЖК 10, 106 зв.); *А(н)дроса* Проневича, 1586 р. (ЖК 1, 126 зв.), пор. Ю(с)-ка *Анъдросенька*, 1643 р. (ЖК 10, 59), Трохимъ *Андросевичъ*, 1595 р. (АЮЗР VI/1, 248); *Анъдрусу* Руденьку, 1650 р. (ЖК 13, 381 зв.), *Анъдрусови* Ярмаченькови, 1647 р. (ЖК 12, 88), пор. Я(с)ко *Анъдрусе(н)-ко*, 1649 р. (Р 199).

Суфікс *-'ут(а)*: *Васюти* Ковалеви, 1650 р. (ЖК 13, 454 зв.), пор. Івашко *Васюте(н)ко*, 1609 р. (ДМВН 132); *Грицотю*, 1611 р. (АЖГУ 149); *Iwapiuta*, 1683 р. (АЮЗР VII/1, 509), *Іванюту* Го(н)чара, 1630 р. (ЖК 8, 514); деся(т)ни(к) *И(л)юта*, 1609 р. (ДМВН 132); *Панюта* Микитич, 1605 р. (там само 51) < *Панъ* (Осташ 16, 420).

Суфікси *-ехъ*, *-ухъ* / *-'ухъ*: *Мелехъ*, *Тимошъ* а *Демехъ* Гридковичи, 1595 р. (АЮЗР VI/1, 247) < від імен на *Дем-: Дементий, Демид, Демянъ*

(Трійняк, 102–103); *А(н)друху* Скриптьчєняти, 1650 р. (ЖК 13, 386), пор. Тишка *А(н)друшевича*, 1606 р. (ЖК 4, 340); *А(р)тю(х)* Ла(п)ко, 1605 р. (там само 57 зв.), пор. **Ў**ни(с)ка *А(р)тюховича*, 1606 р. (там само 249).

Суфікс *-ишъ*: «Ивана Поло(ц)ко(г)[о], Па(р)хома а *Лавъриша*», 1586 р. (ЖК 1, 166) / «Поло(ц)кого, *Ла(в)рина* а Па(р)хома», 1586 р. (там само 166 зв.).

Синкретична морфема *-а / -'а*, що поєднує функції закінчення та суфікса, наявна в іменах: «єго м(л) *Ко(н)дру* Якубови Бяле(ц)кому», 1635 р. (АЖГУ 1, 148) < *Кондр[атъ]*; *Куза* Бобро(в)никови(ч), 1586 р. (ЖК 1, 183 зв.), пор. у *Кузя*, 1587 р. (ЖК 1, 218 зв.); *Hrysz*, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 61) (Н. в.); *Чура* **Ў**стаповски(и), 1584 р. (АЖМУ 131), пор. пана *Чурыла* Бя(л)ко(в)ско(го), 1630 р. (ЖК 8, 320) < *Чурило* < *Кирило* (Трійняк 174; Чучка 614).

Найуживаніші варіанти в цих групах імен мають не більше 10 носіїв з-поміж представників нижчих верств суспільства: *Артюхъ* (6), *Андрусъ* (8), *Матисъ* (9), пор. серед шляхти — *Матисъ* (8).

У пам'ятках Житомирщини XVI–XVII ст. виявлено імена із суфіксом *-ухн(о)*: «Е(в)хима и *Яну(х)на* з села До(в)гое Воли», 1605 р. (ЖК 4, 134 зв.) (Зн. в.), пор. *Nochim Jakuchno*, 1651 р. (АЮЗР VI/1, 577), який не відзначають у своїх студіях Р.Й. Керста й Р.І. Осташ. Пор. зафіксовані М.В. Никончуком у с. Листвин (Овр. Жт.) назви спорідненості з іменниковим суфіксом *-ухн(о)*: *брату́хно* ‘двоюрідний брат’, *деду́хно* ‘дід’, *з'ату́хно* (фам.) ‘зять’, *тату́хно* (фам.) ‘батько’⁹. Варто відзначити, що цей формант не брав участі в деривації іменників на позначення особи за родинними стосунками та своєюцтвом у XVI–XVII ст.¹⁰

Отже, проаналізувавши суфіксальні деривати чоловічого іменника й похідні від них прізвищеві назви Житомирщини XVI–XVII ст., доходимо висновку: до продуктивних належать форманти *-ецъ*, *-икъ*, *-укъ / -'укъ*, *-к(а)*, які наявні в іменах, що переважно ідентифікують простолюдинів. Продуктивний суфікс *-ашъ* зафіксовано в іменуваннях осіб різних соціальних груп. Непродуктивні форманти, зокрема *-ак / -'ак*, *-окъ*, *-анъ*, *-ина*, *-ура*, *-асъ*, *-усъ*, *-'ута*, *-ехъ*, *-ишъ*, належать переважно до іменників представників нижчих верств населення. У досліджуваних іменах виявлено суфікс *-ухно* (*Якухно*, *Янухно*), який не відзначено в іменниках інших територій України XVI–XVII ст. Не засвідчено в аналізованому антропоніміконі імен із формантами

-уг(а), -ил(о), -енъ, -ахъ, -охъ, -ицъ, -иц(е). До частовживаних належать варіанти *Тимошъ* (48 носіїв)*, *Савка* (28), *Костюк* (23), *Лукашъ* (20 : 20), *Томашъ* (7 : 17).

¹ Чучка П.П. Розвиток імен і прізвищ // Історія української мови: Лексика і фразеологія. К., 1983. С. 597, 607.

² Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. К., 1984. С. 70–98; Остап Р.И. Украинская антропонимия первой половины XVII века: Мужские личные имена (на материале Реестра Запорожского Войска 1649 г.): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Ужгород, 1986. С. 10–13.

³ Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття. Ужгород, 2008. С. 89–90; Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття (Вступ та імена): Конспект лекцій. Ужгород, 1970. С. 59.

⁴ Толкачев А.И. К истории словообразования форм со значением субъективной оценки (квалитативов) личных собственных имен греческого происхождения в древнерусском языке // Историческая ономастика / Отв. ред. А.В. Суперанская. М., 1977. С. 103.

⁵ Керста Р.Й. Зазнач. праця. С. 79.

⁶ Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови: Нариси із словозміни та словотвору. Ужгород, 1960. С. 110.

⁷ Толкачев А.И. Зазнач. праця. С. 99.

⁸ Керста Р.Й. Зазнач. праця. С. 85–86.

⁹ Никончук Н.В. Из лексики полесского села Листвин // Лексика Полесья: Материалы для полесского диалектного словаря / Отв. ред. Н.И. Толстой. М., 1968. С. 79–91.

¹⁰ Кровицька О. Назви осіб в українській мовній традиції XVI–XVIII ст.: Семантика і словотвір. Львів, 2002. С. 52–53.

Скорочення

АЖГУ	— Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 р. / Підгот. до вид. А.М. Матвієнко, В.М. Мойсієнко. Житомир, 2002.
АЖГУ 1	— Акти Житомирського гродського уряду: 1590 рік, 1635 рік / Підгот. до вид. В.М. Мойсієнко. Житомир, 2004.
АЖМУ	— Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.) / Підгот. до вид. М.К. Бойчук. К., 1965.
АЮЗР	— Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. К., 1859–1914. Ч. I–VIII.

* У дужках через двокрапку зазначено співвідношення кількості носіїв серед нижчих (перше число) і вищих (друге число) верств населення, одне число в дужках указує на кількість носіїв-простолудинів.

- Грінченко — Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- ДМВН — Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (36. актових документів) / Підг. до вид. В.В. Німчук (відп. ред.), В.М. Русанівський, К.С. Симонова та ін. К., 1981.
- ЖК 1 — Актова книга Житомирського гродського суду (1582–1588 pp.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 1.
- ЖК 2 — Актова книга Житомирського гродського суду (1590–1644 pp.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 2.
- ЖК 3 — Актова книга Житомирського гродського суду (1598–1773 pp.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 3.
- ЖК 4 — Актова книга Житомирського гродського суду (1605–1606 pp.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 4.
- ЖК 4, 1 — Актова книга Підкоморського суду Житомирського повіту Київського воєводства (1584–1644 pp.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 4, оп. 1, од. зб. 1.
- ЖК 7 — Актова книга Житомирського гродського суду (1617–1618 pp.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 7.
- ЖК 8 — Актова книга Житомирського гродського суду (1630 p.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 8.
- ЖК 10 — Актова книга Житомирського гродського суду (1643 p.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 10.
- ЖК 12 — Актова книга Житомирського гродського суду (1647–1648 pp.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 12.
- ЖК 13 — Актова книга Житомирського гродського суду (1649–1650 pp.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 13.
- Керста — *Керста Р.Й.* Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. К., 1984.
- ОК 15 — Актова книга Овруцького гродського суду (1678–1680 pp.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 15, оп. 1, од. зб. 1.
- Осташ — *Осташ Р.І., Осташ Н.Л.* Індекс власних особових імен // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. К., 1995.
- Осташ 16 — *Осташ Р.І., Осташ Л.Р.* Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 16 (*Павѣль — Панюта*) // И слово Ваше отзовется: Сб. науч. статей / Отв. ред. В.М. Калинин. К., 2012.
- Осташ 19 — *Осташ Р.І.* Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 19 // Студії з ономастики та етимології. 2010 / Відп. ред. І.В. Єфименко. Луцьк, 2010.

- Осташ 21 — *Осташ Л., Осташ Р.* Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 21 (Ф / Θ) // Тенденції розвитку української лексики та граматики / За ред. І. Кононенко, І. Митнік, С. Романюк. Варшава; Івано-Франківськ, 2015. Ч. II.
- Р — Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підг. до друку: О.В. Тодійчук (голов. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода. К., 1995.
- Трійняк — *Трійняк І.І.* Словник українських імен / Відп. ред. І.М. Железняк. К., 2005.
- Чучка — *Чучка П.П.* Прізвища закарпатських українців: Істори-ко-етимологічний словник. Львів, 2005.